

ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА В УКРАЇНІ

А.М. Угнівенко, доктор сільськогосподарських наук
Д.К. Носевич, кандидат сільськогосподарських наук

Встановлено, що населення України забезпечене яловичиною на 25,3 % від медично обґрунтованих норм. Завдяки розширеному відтворенню поголів'я, а також залученню надремонтних телиць із господарств населення для створення товарних стад, до 2020 року поголів'я м'ясних корів можна збільшити з 43,2 до 585,4 тис. голів, а виробництво яловичини від спеціалізованої худоби – у 21 раз.

М'ясне скотарство, ділові телята, корови, телиці, бугаї, яловичина.

Найскладнішою проблемою розвитку агропромислового комплексу України є виробництво яловичини. За річної потреби країни у 1,7 млн т цього виду м'яса виробляють лише 0,4 млн т. Норма споживання усіх видів м'яса, прийнята у нашій країні, становить 82 кг/душу населення (табл. 1). Частка яловичини в загальному річному споживанні м'яса становить 9,1 кг або 25,3 % [1] до медичнообґрунтованих норм живлення.

1. Споживання м'яса в Україні на душу населення

Види тварин	Вид м'яса	Річна норма споживання		Спожито у 2011 році, кг		Експорт, кг
		%	кг	всього	у т.ч. за рахунок імпорту	
Велика рогата худоба	Яловичина	43–45	36	9,1	0,5	0,28
Свині	Свинина	30–32	23	18,6	3,4	0,31
Птиця	М'ясо	20–22	17	22,5	1,4	1,1
Інші види, у т. ч. вівці	Інше м'ясо, у т. ч. баранина	7–9	6	1,0	0,07	0,04
Разом		100,0	82	51,4	5,4	1,8

Є два джерела збільшення виробництва яловичини: це молочне, а також відносно нове для багатьох районів України – спеціалізоване м'ясне скотарство. Основним постачальником яловичини в Україні залишається молочне скотарство, частка якого у виробництві цього виду продукції становить 98–99 %. Значне зменшення чисельності молочної худоби останніми роками (з 8,5 млн корів у 1990 році до 2,5 млн – у 2012 році), призвело до суттєвого дефіциту цього виду м'яса. Відновлення поголів'я корів молочних і комбінованих порід до рівня 1990 р. надзвичайно складний процес, і в такій чисельності худоби немає потреби. Для забезпечення населення України молоком достатньо 3,4 млн корів, з надоєм

5,7 тис. кг/голову на рік. Якщо правильно використовувати таке поголів'я, то можна виробляти до 0,8 млн т яловичини, тобто близько 47 % від потреби населення. Дефіцит (близько 0,9 млн т) необхідно ліквідувати завдяки розвитку спеціалізованого м'ясного скотарства. Для отримання такої кількості яловичини його слід довести до 9 млн голів, у т.ч. корів до 3,2 млн.

На початковому етапі збільшення виробництва яловичини можна досягнути поліпшенням використання наявного в країні поголів'я молочної худоби. Останніми роками у молочному скотарстві загалом по країні порушена структура стада. Замість оптимальної частки корів у стаді – 35–38 % є 58,3 %, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах 38,7 %, у господарствах населення – 68,6 % [4]. Це пов'язано з невисокою часткою основного виробника м'яса – телят і молодняку, яких можна ставити на вирощування або відгодівлю. Від значної частини телят позбавляються незабаром після їх народження, щоб заощадити молоко для реалізації і зменшити витрати на їх вирощування. Нормалізація структури молочного стада дасть змогу збільшити загальне поголів'я великої рогатої худоби та виробництво яловичини. Це найдешевший, доступний і швидкий спосіб збільшення виробництва м'яса від наявного в країні молочного поголів'я. Решту дефіциту яловичини необхідно виробляти розвиваючи спеціалізоване м'ясне скотарство, яке завдяки використанню специфічних порід і технологій виробляє лише один вид товарної продукції – телят.

Зараз є менше 100 тис. голів м'ясної худоби, у т.ч. близько 40 тис. корів. М'ясне скотарство країни репрезентовано переважно чистопородною худобою і більшу її частину утримують у племінних господарствах. На ринку яловичини не фігурує товарне м'ясне скотарство, що призводить до неефективного виробництва м'яса і гальмує розвиток його племінної частини. Наявна нагальна потреба визначити пріоритети розвитку спеціалізованого м'ясного скотарства, а також розробити ефективні механізми державної підтримки з урахуванням ринкової економіки та правил СОТ.

Постає низка перешкод, які гальмують розвиток спеціалізованого м'ясного скотарства в Україні. Серед них – низькі закупівельні ціни на яловичину від м'ясної худоби; відсутність інтегрування виробництва, переробки і реалізації м'ясної продукції; низька платоспроможність населення; нестача спеціалізованих підприємств з інтенсивної відгодівлі молодняку; створення м'ясного скотарства внаслідок імпорту поголів'я і виведення власних м'ясних порід, а не завдяки товарним стадам з кросбредною худобою; ведення м'ясного скотарства на інтенсивній основі з великими витратами коштів на складне технологічне обладнання і капітальне будівництво.

Внаслідок наведених обставин величезний економічний потенціал м'ясного скотарства не використовують, надзвичайно низькою залишається якість продукції, племінних заводів і племінних репродукторів. Частка корів у них становить 45,6 %, вихід телят на 100 корів – 77 голів, середньодобові прирости – від 330 до 520 г, реалізація бугайців на 100 корів – лише 3,7 голови, теличок – 1,2 голови. З метою сприяння становленню м'ясного скотарства необхідно:

- визначити цільові показники і пріоритетні напрями розвитку м'ясного скотарства та засоби їх досягнення;
- обґрунтувати обсяги фінансування для реалізації визначених пріоритетів;
- встановити гарантії довгострокової державної підтримки галузі.

Мета дослідження – з урахуванням наявних ресурсів і можливостей державної підтримки розробити проект розвитку спеціалізованого м'ясного скотарства на період з 2013 до 2020 років.

Матеріали і методи дослідження. В основу досліджень покладені розрахунки ефективного використання наявного в Україні поголів'я великої рогатої худоби на підставі даних Державного комітету статистики [4] і Державного племінного реєстру України [2].

Рух поголів'я м'ясної худоби в межах України склали на період від 2013 до 2020 року. У розрахунку передбачені рух поголів'я у племінних господарствах, стадах із чистопородної худобою, які не мають статусу племінних заводів і репродукторів, а також створення товарних господарств з помісними тваринами завдяки залученню надремонтних телиць молочного і комбінованого напрямку продуктивності. До схеми розрахунку закладено розширене відтворення маточного поголів'я у наявних племінних і товарних стадах завдяки збереженню усіх придатних до племінного використання телиць. З метою створення товарної частини спеціалізованого м'ясного скотарства передбачено залучення технологічних телиць, що отримують в індивідуальних господарствах населення, за виключенням поголів'я, необхідного для ремонту стада і збільшення чисельності молочної худоби в господарствах громадського сектору. Створення і ремонт стада бугаїв у товарній частині галузі передбачений завдяки молодняку племінних заводів і репродукторів.

З метою відтворення поголів'я у стадах м'ясної худоби передбачено використання сезонних (переважно весняних) отелень, відлучення телят восени та повний цикл вирощування молодняку. На початок стійлового періоду передбачено вибракування всіх не тільних низькопродуктивних і з незадовільними материнськими якостями корів. У наявних стадах м'ясної худоби щорічне вибракування корів – 30 %, бугаїв – 25 %; збереженість телят до відлучення – 90 %, кількість нетехнологічних ділових телят – 5 %, вибракування ремонтних телиць – 10 %. Заплановано вирощувати надремонтних бугайців до 16 місяців з живою масою 500 кг, осіменіння телиць у віці 15 місяців з живою масою 350 кг. Потребу в бугаях визначали із розрахунку – один плідник на 30 корів і телиць, виділених для парування.

З метою формування товарних стад закладені інші параметри відтворення поголів'я та вирощування молодняку. Оскільки молочна худоба гірше пристосована до технології спеціалізованого м'ясного скотарства – щорічне вибракування корів має становити – 45 %, виранжування телиць після відлучення – 10 % і 10 % вибракування ремонтних телиць (15 % молочного і комбінованого напрямку продуктивності, закуплених у населення). Вирощувати бичків заплановано до живої маси 450 кг.

Результати дослідження та їх обговорення. Величезним недоліком спеціалізованого м'ясного скотарства в Україні є порушення раціонального

співвідношення між племінною і товарною частинами галузі. Якщо у більшості країн племінні стада становлять від 5 до 15 % загального поголів'я худоби, то в Україні в них утримують більшу частину тварин. У решті господарств розводять переважно чистопородну худобу. За таких умов попит на племінний молодняк мінімальний. Внаслідок цього племінні заводи і репродуктори реалізують молодняк для забою за низькими цінами, мають значні збитки, знижують якість племінної роботи та зменшують поголів'я тварин.

В Україні є близько 40 тис. корів м'ясних порід, переважно, волинської, абердин-ангуської, поліської, симентальської, південної і української. Завдяки цьому поголів'ю не можна мати в осяжному майбутньому такої кількості м'ясної худоби, яка потрібна. До 2020 року кількість племінних м'ясних корів можна збільшити лише до 51,2 тис. (табл. 2). З урахуванням наявних корів у товарних стадах, загальна їх чисельність не зможе перевищити 93,6 тис. голів.

Промислове схрещування молочної худоби з м'ясною у сільськогосподарських підприємствах не знайде широкого застосування. Чисельність корів недостатня для задоволення потреб населення у молоці, тому їх слід використовувати, передусім, для відтворення молочного стада, а не для отримання помісних телят.

В Україні існує інший ресурс – худоба в індивідуальних господарствах населення. Формування товарних стад м'ясної худоби можливе завдяки використанню телиць молочних і комбінованих порід, отриманих у господарствах населення, яких щорічно масово забивають на м'ясо у ранньому віці. У приватних господарствах України утримують близько 2 млн корів. Щороку від них отримують близько 1 млн теличок. Для відтворення поголів'я в індивідуальних господарствах щороку необхідно близько 500 тис. телиць. Від 20 до 75 тис. голів потрібно для нарощування стада у молочних господарствах громадського сектору згідно з проектом «Відроджене скотарство» [3]. За виключенням нетехнологічного молодняку, ветеринарного і зоотехнічного браку залишається резерв – від 200 до 250 тис. телиць.

Для нарощування поголів'я худоби і збільшення обсягів виробництва яловичини в Україні передбачені дотації, які виплачують за подовження періоду утримання молодняку. Для створення товарного м'ясного скотарства необхідно запровадити закупівлю вирощених надремонтних телиць із господарств населення, і завдяки схрещуванню їх з бугаями м'ясних порід створювати кросбредні стада.

Телиці добре адаптуються до технологічних умов м'ясного скотарства, швидко виробляють материнський, стадний і пасовищний інстинкти, після отелення вирощують до відлучення здорових, добре розвинених телят, оскільки мають більш високу, ніж м'ясні, молочну продуктивність. Цих телиць, на першому етапі, слід осіменяти спермою або покривати бугаями материнських м'ясних порід. У наступному поколінні продовжують промислове схрещування помісних телиць (F1) з бугаями батьківських порід. Такий підхід дасть змогу швидко збільшити поголів'я помісної м'ясної худоби і створити стійкий попит на молодняк із племінних заводів і репродукторів.

2. Чисельність племінної і товарної м'ясної худоби в Україні на кінець року

Категорія господарств	Група тварин	Роки									
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020		
Племінні з ч/п худобою	Разом худоби, тис. гол.	56,4	65,2	72,6	82,2	92,7	104,6	118,1	133,3		
	у т.ч. корів, тис. гол.	23,6	25,3	27,6	31,7	35,6	40,2	45,4	51,2		
Товарні з ч/п худобою	Разом худоби, тис. гол.	46,7	54,0	60,1	68,1	76,8	86,6	97,8	110,4		
	у т.ч. корів, тис. гол.	19,6	20,9	22,8	26,2	29,5	33,3	37,6	42,4		
Товарні з кросбредною худобою	Разом худоби, тис. гол.	–	227,0	554,0	839,7	1114,4	1381,6	1641,4	1892,5		
	у т.ч. корів, тис. гол.	–	–	90,3	180,5	263,1	341,9	418,3	491,8		
Разом м'ясної худоби	Разом худоби, тис. гол.	103,1	346,2	686,7	990,0	1283,9	1572,8	1857,3	2136,2		
	у т.ч. корів, тис. гол.	43,2	46,2	140,7	238,4	328,2	415,4	501,3	585,4		
Виробництво яловичини, тис. т.	Одержано ділових телят, тис. гол.	42,4	53,2	205,5	338,9	460,4	578,7	695,1	808,9		
		10,3	34,6	68,7	99,0	128,4	157,3	185,7	213,6		

Щорічна потреба у закупівлі бугаїв для господарств усіх форм власності зросте орієнтовно від 0,5 тис. голів у 2013 році до 14,5 тис. голів у 2020.

Товарне м'ясне скотарство не слід створювати завдяки вибракуваним молочним коровам. Вони погано пристосовуються до нової технології і неефективно використовують пасовища. У них послаблений материнський інстинкт. Такі корови втрачають на пасовищах телят, підпускають до вимені будь-яке теля, окрім свого, вимагають особливого догляду впродовж стійлового періоду.

Окрім створення товарних стад м'ясної худоби, необхідно стимулювати розширене відтворювання наявного поголів'я. Загалом заходи, спрямовані на розвиток спеціалізованої м'ясної худоби дадуть змогу збільшити виробництво і реалізацію високоякісної яловичини від неї у забійній масі від 10 до 214 тис. т, або у 21 раз; наростити поголів'я корів у сільгосп підприємствах від 43,2 до 585,4 тис. голів (близько 90 % завдяки товарному м'ясному скотарству); збільшити кількість і розмір спеціалізованих підприємств з дорощування і відгодівлі молодняку великої рогатої худоби. Розвиток спеціалізованого м'ясного скотарства сприятиме відродженню села, відновленню підприємства з переробки тваринницької сировини та створенню на них тисячі робочих місць.

Умовою успішної реалізації проекту є державне стимулювання розвитку спеціалізованого м'ясного скотарства, формування технологічної дисципліни на виробництві, підвищення плодючості до 90 телят на 100 корів по всіх сільгосп підприємствах і зростання середньодобових приростів м'ясних телиць до 700, а бичків – понад 800 г. Поліпшення економічної ефективності м'ясного скотарства відбудеться внаслідок підвищення родючості ґрунту і врожайності трав на сінокосах і пасовищах та утримання худоби у легких, маловитратних приміщеннях, завдяки екстенсивним енерго- і ресурсощадним технологіям.

М'ясне скотарство найефективніше в районах, що мають великі угіддя пасовищ. Найпридатнішою для розвитку м'ясного скотарства природно-кліматичною зоною України є Полісся, де рілля становить 54,9 %, а природні лукопасовищні угіддя – 45,1 %. На корми, одержані з ріллі та лукопасовищних угідь, припадає відповідно 75,5 і 24,5 % загальної їх поживності. У структурі раціонів для громадського тваринництва значно вища ніж в інших зонах частка зелених кормів і сіна. У зв'язку із скороченням поголів'я усіх видів сільськогосподарських тварин в усіх регіонах країни, навіть у чорноземних областях, утворилися вільні землі (до них належать, як пасовища, так і рілля). Ці території також можна використати для розвитку спеціалізованого м'ясного скотарства.

Щоб у найближчі роки успішно розвивати м'ясне скотарство необхідно зосередити роботу на п'яти основних напрямках: розвивати виробництво яловичини у товарному м'ясному скотарстві; стимулювати вирощування надремонтних телиць у фермерських і особистих селянських господарствах для сільськогосподарських підприємств, які займатимуться товарним м'ясним скотарством; розвивати державні господарства, як інструмент ресурсного та інноваційного забезпечення м'ясного скотарства;

запровадити ефективні системи відтворення, селекції, годівлі, утримання тварин та переробки яловичини, шкіряної сировини і субпродуктів м'ясної худоби; популяризувати м'ясне скотарство, створити попит на яловичину від спеціалізованої худоби.

З метою стимулювання виробництва яловичини у товарному м'ясному скотарстві необхідно розширити доступність середньострокових і довгострокових кредитних ресурсів на будівництво і модернізацію ферм з утримання маточного поголів'я і відгодівельних комплексів, поліпшення пасовищ і сінокосів. Запровадити програми часткової компенсації ставки за користування кредитами комерційних банків. Реалізації інвестицій у м'ясне скотарство сприятиме відведення земель суб'єктам господарювання всіх форм власності на умовах довгострокової оренди.

З метою стимулювання вирощування надремонтних телиць у фермерських і особистих селянських господарствах для підприємств, які займатимуться товарним м'ясним скотарством необхідно запровадити часткову компенсацію понесених витрат. Вона має враховувати витрати на вирощування телиць до 10–14-місячного віку, у т.ч. вартість молочних кормів, які згодовують телятам.

Розвивати м'ясне скотарство у державних господарствах слід із залученням приватно-державного партнерства. З цією метою необхідно створити у різних природно-кліматичних зонах по 5–6 показово-навчальних підприємств щодо утримання корів із телятами до 6–8-місячного віку та реалізувати у 2013–2020 рр. пілотні проекти зі створення майнових комплексів на 120 корів "зі шлейфом" із подальшою передачею в лізинг суб'єктам ринку.

З метою створення ефективних систем відтворення, селекції, годівлі, утримання та перероблення яловичини, шкіряної сировини і субпродуктів м'ясної худоби необхідно: узгодити вітчизняну систему селекції в м'ясному скотарстві з міжнародними стандартами; запровадити спеціалізацію у товарному м'ясному скотарстві та розподілити його на господарства з екстенсивного вирощування телят на підсосі під коровами до 6–8-місячного віку та інтенсивного дорощування і відгодівлі молодняку на відгодівельних підприємствах; створити єдину систему обліку у м'ясному скотарстві та сформуванню централізовану інформаційну базу з плеїнної справи; підвищити ефективність використання кращих генетичних ресурсів вітчизняного походження; відкрити у закладах освіти III–IV рівнів акредитації спеціальність "М'ясне скотарство" для підготовки менеджерів із м'ясного скотарства. Загальна потреба у профільних фахівцях у 2013 році становить 132 чоловіки, у разі збільшення поголів'я у 2020 році досягне 2530 чоловік, а щорічний обсяг підготовки – близько 316 менеджерів; розробити ДСТУ на м'ясну худобу для забою.

В Україні роздрібна продукція м'ясного скотарства не послуговується великим попитом. Гальмує розвиток галузі той факт, що населення, як основний споживач, практично нічого не знає про галузь. Абсолютна більшість громадян уживає яловичину, отриману від худоби молочних і комбінованих порід і не знайомі з перевагами високоякісного м'яса, отри-

маного від спеціалізованої худоби. Окрім цього, в країні мало розвинені традиції приготування елітних страв із яловичини. Найцінніші відруби, які коштують дорожче ніж м'ясо інших видів тварин, часто використовують для приготування фаршів і бульйонів. Якщо м'ясне скотарство не популяризувати, основною його перевагою залишаються вищі забійний вихід і частка їстівних частин туші, а цього для інтенсивного розвитку галузі недостатньо.

З метою популяризації м'ясного скотарства, створення попиту на яловичину від м'ясної худоби необхідно: проводити спеціалізовані ярмарки, виставки і конкурси з дегустацією і реалізацією продуктів м'ясного скотарства і тварин на регіональному і загально-державному рівні; розробити стандарти на яловичину за окремими відрубками із урахуванням якості м'яса; проводити масштабну рекламу продуктів м'ясного скотарства на радіо і телебаченні, у т. ч. у найрейтингових кулінарних передачах; реєструвати вітчизняні торгові марки, для реалізації яловичини; створити мережі дрібних торговельних пунктів для реалізації продукції господарств, що вирощують м'ясну худобу.

З метою підвищення економічної привабливості та стимулювання розвитку спеціалізованого м'ясного скотарства постає необхідність у запровадженні низки дотацій. Серед основних виплат, які підтримають товаровиробників і зацікавлять бізнес-структури та населення брати участь у формуванні галузі можна виділити дотації на отриманих ділових телят, приріст поголів'я корів, закупівлю племінних бугаїв, а також компенсацію фізичним особам за вирощену і реалізовану сільськогосподарським підприємствам телицю з живою масою понад 300 кг.

Виплати за ділових телят (замість дотацій на поголів'я корів) сприятимуть інтенсифікації галузі та зниженню витрат на утримання ялових корів. Дотації на приріст поголів'я стимулюють збільшення маточних стад. Компенсація фізичним особам за реалізовану телицю живою масою понад 300 кг стимулюватиме населення довше утримувати молодняк і реалізовувати тварин на підприємства для подальшого промислового схрещування і формування кросбредних стад.

Окрім основних дотацій, постає потреба у додаткових виплатах на створення і окультурення пасовищ. Вони не тільки сприятимуть формуванню ресурсної бази для розвитку м'ясного скотарства, а і залучать до використання покинуті землі сільськогосподарського призначення та збережуть і підвищать родючість ґрунтів у перспективі. Потреба у щорічних, лише бюджетних видатках на стимулювання спеціалізованого м'ясного скотарства має становити у 2020 р. понад 2,0 млрд гривень. Їх результатом буде сформована галузь виробництва яловичини у найменш соціально-захисних і економічно-розвинених регіонах та забезпечення продовольчої незалежності держави.

Висновки

1. Для забезпечення населення України яловичиною, окрім збільшення чисельності молочної худоби необхідно розвивати спеціалізоване м'ясне скотарство, кількість корів в якому має досягти 3,2 млн голів.

2. Розширене відтворювання поголів'я і залучення для формування товарних стад надремонтних телиць із господарств населення дасть змогу до 2020 року збільшити чисельність м'ясних корів від 43,2 до 585,4 тис. гол., а виробництво яловичини від спеціалізованої худоби у 21 раз.

3. Основна державна підтримка спеціалізованого м'ясного скотарства має забезпечити створення привабливого інвестиційного клімату, виплату дотацій за отримання ділових телят і приріст поголів'я корів, та часткову компенсацію витрат на вирощування телиць у господарствах населення при їх закупівлі для формування галузі.

Список літератури

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник / За ред. Н.С. Власенко, відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики, 2012. – 54 с.

2. Державний племінний реєстр 2010 рік / Національне об'єднання по племінній справі у тваринництві «Укрплемоб'єднання». – К., 2011. – 332 с.

3. Основні складові проекту відроджене скотарство / А. Гетя, М. Бащенко, С. Рубан, О. Костенко // Тваринництво України. – 2011. – № 10. – С. 3–7.

4. Стан тваринництва в Україні за січень-лютий 2012 року. Статистичний бюлетень / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики, 2012. – 25 с.

Установлено, что население Украины обеспечено говядиной на 25,3 % в соответствии с медицинскими нормами. Путем расширенного воспроизводства поголовья, а также привлечения сверхремонтных телок из хозяйств населения для создания товарных стад, до 2020 года поголовье мясных коров можно увеличить с 43,2 до 585,4 тыс. гол., а производство говядины от специализированного скота – в 21 раз.

Мясное скотоводство, деловые телята, коровы, телки, быки, говядина.

The Ukraine population is provided with a beef on 25,3 % from medical-reasonable norms. 2020 to the population of beef cows can be increased from 43,2 to 585,4 thousand heads, and production of beef from the specialized cattle in 21 times using the population of beef cattle breeds and purchase of heifers in the personal economies of population.

Beef cattle breeding, calves after weaning, cows, heifers, bulls, beef.